

УДК 316.7:376.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.47.96-99

Лещук Галина Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
h.v.leshchuk@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0017-9464>

Сорока Ольга Вікторівна

доктор педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
sorokaolga175@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1483-8974>

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ТОЧКИ ДОТИКУ

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність використання ресурсів соціокультурної діяльності у інклюзивній освіті, яка є актуальною потребою сучасного гуманного суспільства. Методами дослідження є: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, метод синтезу й узагальнення. Розкрито сутнісну характеристику інклюзії як принципу організації та функціонування соціальної держави; інклюзивної освіти як пріоритетної цілі соціального суспільства; соціокультурної діяльності як спеціально організованого соціальними інститутами процесу залучення людини до культурних цінностей соціуму та активного включення в нього самої особистості. Розглянуто нормативно-правову базу інклюзивної освіти. Окреслено перспективи використання соціокультурних заходів та форм діяльності у інклюзивній освіті. Зроблено висновок, що потенціал соціокультурної діяльності становить значний інтерес для практиків інклюзивної освіти і потребує подальшого вивчення та аналізу.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна освіта; соціокультурна діяльність; діти з інвалідністю.

Вступ. У сучасному світі інтеграція вразливих груп населення в соціум забезпечується шляхом розширення їх доступності до різноманітних соціальних сервісів та інституцій, що відкриває можливості для розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Важливим механізмом для цього є інклюзія.

У широкому розумінні інклюзію розглядають як процес визнання і реагування на різноманітні потреби усіх учнів з особливими освітніми потребами, і дає їм змогу брати активну участь у процесі отримання знань, у культурному і суспільному житті [7]. Інклюзія створює сприятливі умови для рівної участі людей із особливими освітніми а також фізичними, психічними, соціальними, емоційними потребами в загальній системі освіти, для індивідуального вибору та отримання спеціальних послуг, а також адаптації, реабілітації та соціалізації тих, хто цього потребує [9]. Інклюзія є також одним із «принципів організації та функціонування соціальної держави... в контексті постіндустріального суспільства як розвитку сектора послуг та інформації, нових типів ресурсів, модифікації соціальної структури» [6].

Актуальність теми нашого дослідження визначається необхідністю пошуку сучасних концептуальних основ вивчення культурно значущих практик інклюзії. У свою чергу такий пошук пов'язаний як із міждисциплінарним характером самого феномена інклюзії, так і з мінливістю сучасного світу, ускладненням системи зв'язків, розширенням культурного розмаїття ідей і практик, ціннісно-сміслових орієнтирів і пріоритетів. Інклюзія виходить далеко за межі педагогіки і системи охорони здоров'я, стаючи в ХХІ ст. загально гуманітарною темою, яка охоплює культурологічні, соціально-психологічні, ментальні, економічні, інформаційно-технологічні аспекти життя особистості та соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні наукові та практичні дослідження у проблем-

ному полі інклюзії, в цілому, та інклюзивної освіти, зокрема, є прикметною ознакою сучасності. Обґрунтування засад інклюзивної освіти як моделі соціального устрою знаходимо у працях В. Засенко, А. Колупаєвої, Н. Левун, Н. Софій, Ю. Найди. При цьому сутність поняття «інклюзивна освіта» окреслюється в наукових працях здебільшого з позицій концепції інклюзії, що базується на ідеях моральної відповідальності та створення рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами у здобутті якісної освіти [2]. Ряд дослідників (А. Колупаєва, І. Моргун, М. Швед, О. Ярська-Смирнова) у своїх наукових працях розглядають досвід зарубіжних країн у створенні системи інклюзивної освіти, аналізують законодавчі, соціальні освітні та медичні аспекти навчання дітей з інвалідністю у вітчизняних умовах. О. Дікова-Фаворська, Т. Добровольська, Н. Шабаліна розкривають умови та способи соціальної інтеграції людей з інвалідністю. В. Боднар, Д. Зайцев аналізують форми, зміст, умови та проблеми соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в суспільство.

Концептуальні засади соціокультурної діяльності, її сутність, завдання та функції розкривають у своїх наукових працях Н. Ашаренкова, Т. Кисельова, Н. Кочубей, І. Петрова. О. Щербина-Яковлева. Педагогічний контекст наукових досліджень соціокультурної діяльності простежуємо у працях Н. Бабенко, Л. Измайлової, А. Жаркова, І. Левицької, Г. Мельничук, Г. Опарина, Т. Пономарьової, Т. Спіріної. Реабілітаційний потенціал соціокультурної діяльності є предметом наукових розвідок Ю. Моздокова, Г. Гудіна, В. Контора.

Попри це бракує ґрунтовних досліджень, які б розкривали потенціал різних сфер суспільної діяльності, зокрема, соціокультурної, в реалізації засадничих положень інклюзивної освіти.

Мета статті фокусує увагу на пошуку

взаємозв'язків соціокультурної та освітньої сфери в умовах імплементації концепції інклюзії.

Методи дослідження, використані для досягнення поставленої мети, відносяться до теоретичних і охоплюють аналіз психолого-педагогічної літератури з проблемою дослідження, метод синтезу й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах інклюзивна освіта виступає в ролі комплексної системи, що охоплює теоретичні та практичні основи навчання, психологічні засади взаємодії між учнями, учнями та іншими суб'єктами навчального процесу, діагностичну і корекційну підтримку дітей з інвалідністю. Відповідна політика інклюзивної освіти передбачає необхідність трансформації суспільства й усіх його соціальних інститутів таким чином, щоб вони формували сприятливі умови для включення (інклюзії) будь-якої людини (у тому числі, з інвалідністю), що забезпечували б рівність прав, здатність до самостійного життя, задоволення духовних потреб. Інклюзія ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносної автономії кожної соціальної групи. Основною рисою в інклюзивному підході є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

Соціокультурна модель імплементації інклюзії передбачає, що всі суб'єкти освітньої системи представляють ту чи іншу соціокультуру спільноту. Для її ефективного функціонування і потрібна організація креативного соціокультурного середовища, єдиного світогляду, культурних цінностей, які є результатом спільної діяльності учасників інклюзивного процесу і сприяють соціальній інтеграції й інклюзії [1]. Власне тому необхідним є чітке розуміння сутності соціокультурної діяльності й інклюзії, що впливають на специфіку взаємодії та взаємопроникнення цих двох соціальних просторів.

Інклюзія в освіті як процес є системою розширення можливостей особистості через: участь в освітніх процесах; забезпечення рівного доступу дітей з інвалідністю до загальноосвітніх шкіл та освітніх послуг, які вони надають; індивідуальні навчальні плани; забезпечення розумного пристосування; доступність освітніх середовищ і матеріалів; надання адаптованих навчальних матеріалів, допоміжних пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та інших видів підтримки [12]. Акцентується увага на необхідності створення та вдосконалення роботи навчальних закладів, що враховують інтереси дітей з особливими освітніми потребами і забезпечують безпечний, вільний від насильства і соціальних бар'єрів, ефективний простір навчання для всіх.

Усі ці положення нормативно забезпечені міжнародними документами: Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, Конвенцією про права дитини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією ООН про права інвалідів, Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації у ставленні до жінок, Конвенцією про статус біженців і резолюцією Генеральної Асамблеї ООН про право на освіту в надзвичайних ситуаціях тощо. На рівні українського законодавства Конвенцію ООН про права осіб із інвалідністю і Факультативний протокол до неї (від 13 грудня 2006 року, м. Нью-Йорк) ратифіковано розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1073-р «Про затвердження плану заходів з виконання рекоменда-

цій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю». Також законодавчо затверджено документ про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [8].

У процесі вивчення показників інклюзії, британські дослідники Т. Бут (Т. Booth) і М. Ейнскоу (М. Ainscow) виокремили три принципово важливих складових розвитку інклюзії, які, на думку авторів, задають вектори мислення, спрямовані на реформування суспільного ставлення до людей з інвалідністю:

- 1) розробка ефективної моделі інклюзивної політики (нормативна база, що забезпечує сприятливі умови для перебігу інклюзивного процесу і спеціально облаштованого доступного середовища, включаючи кадровий ресурс);
- 2) розвиток інклюзивної практики (будується на чітко продуманому програмному та методичному забезпеченні процесу інклюзії, а також технології його впровадження);
- 3) створення інклюзивної культури, яка є основою цієї тріади, зміцнення і утвердження її принципів і цінностей: реалізація прав людини, відкритість до культурного розмаїття, взаємодія і міжкультурний діалог [8; 11].

Соціокультурна діяльність ґрунтується на людинотворчості, на розкритті внутрішнього особистісного потенціалу, що веде до трансформацій як міжособистісних відносин і навколишнього суспільного середовища, так і самих індивідів. Соціокультурна діяльність являє собою якісно новий рівень використання людиною своїх здібностей і можливостей, що виявляються у створенні культурних цінностей і спрямовуються на особистісний розвиток індивіда через засвоєння ним певної системи знань, норм, зразків і цінностей [5].

За твердженням І. Левицької, соціокультурна діяльність являє собою цілеспрямований, спеціально організований соціальними інститутами процес залучення людини до культурних цінностей соціуму та активного включення в нього самої особистості [4]. Вона характеризується насамперед соціалізаційною функцією, що забезпечує соціальну адаптацію усіх членів суспільства через генерування структури відносин, опосередкованих культурними компонентами, відповідно, це поняття інтегрує три складові – «соціальний», «культурний» і «діяльність». У сучасних умовах одним із головних завдань соціокультурної діяльності є створення культурного розвивального середовища, організованого особливим чином і призначеного для включення (інклюзії) особистості в реальне життя, формування її соціальної активності.

Соціокультурну діяльність можемо класифікувати за: суб'єктами діяльності (індивідуальна, групова, масова); місцем проведення (удомо, поза домом); характером організації (організована та аматорська діяльність); наявністю творчого аспекту (активна, пасивна форми).

На основі аналізу теоретичних аспектів соціокультурної діяльності можемо відзначити її основні характеристики як соціально корисної сфери життєдіяльності:

- 1) в процесі соціокультурної активності відбувається розвиток духовного світу особистості;
- 2) з точки зору психології, формується особис-

тість шляхом розвитку фізичних, моральних і естетичних якостей;

3) соціокультурна діяльність позитивно впливає на формування взаємовідносин і комунікацій між людьми;

4) у ході соціокультурної активності здійснюється процес створення культурного середовища суспільства [10].

Можемо стверджувати, що поступово соціокультурні практики включаються в інклюзивні освітні проекти, а акцент у них робиться на спільній культурній діяльності учасників. Освітній процес у цьому випадку стає частиною соціокультурного середовища. Разом із освітніми програмами реалізуються і творчі проекти, відбувається різносторонній розвиток особистості та її інтеграція в соціум. Відповідно, інклюзивна освіта позначає не лише факт фізичної присутності дітей з особливими освітніми потребами в одному просторі із здоровими дітьми, а підкреслює їх залученість у спільну діяльність. Включення в інклюзивне освітнє середовище елементів та заходів соціокультурної діяльності (перегляду фільмів, відвідування театрів, виставок, музеїв, занять художньою і технічною творчістю, екологічної діяльності, занять спортом), на нашу думку, сприятиме засвоєнню суб'єктами інклюзивного процесу культурних норм, цінностей і зразків поведінки, задоволенню духовних запитів і потреб у спілкуванні, позитивному сприйнятті один одного, підвищенню рівня освіченості [6]. Соціокультурна діяльність також дозволяє розширити світогляд, постаючи комунікаційною платформою, де існує велика палітра соціальних ролей, відносин, в яких школярі можуть формувати партнерські та дружні взаємини, відпрацьовувати різноманітні моделі та зразки поведінки.

Таким чином, застосування соціокультурного підходу до вирішення проблем інклюзивної освіти

сприятиме розширенню соціальної взаємодії з людьми з інвалідністю, розвитку толерантності і зміни суспільного сприйняття явища інвалідності. Творче соціокультурне середовище інклюзивного освітнього простору дозволяє полегшити процес соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри безсумнівну актуальність ідеї інклюзії, більшість суб'єктів, залучених у процес імплементації змісту інклюзивної освіти, у недостатній мірі володіють знаннями про соціокультурну діяльність, як один із найбільш ефективних засобів розвитку особистісного потенціалу, самовдосконалення, задовольняючи вищі духовні потреби індивіда. Проекти, що використовують технології та принципи соціокультурної діяльності сприяють інтеграційним, адаптаційним і соціалізаційним процесам незалежно від фізичних якостей особистості. Таким чином, саме соціокультурна діяльність дозволяє розширити спектр форм і методів педагогічної діяльності, задовольняючи основні соціальні потреби людини з особливими освітніми потребами, а саме: потребу в комунікаціях і взаємодії з суспільством, у соціалізації і самореалізації. Синтез освіти і соціокультурної сфери дозволяє не тільки оптимізувати та реалізувати внутрішні ресурси особистості, але й допомогти останній бути корисною суспільству в контексті створення і поширення культурних цінностей. Перспективним напрямком подальших наукових досліджень є рамках окресленої у даній статті проблематики вважаємо поглиблене вивчення корекційно-реабілітаційного потенціалу соціокультурної діяльності в організації та реалізації завдань інклюзивного освітнього середовища, дослідження ефективності використання різноманітних соціокультурних практик у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Список використаної літератури

1. Благирева Е.Н. Социокультурная инклюзия: дефиниции и позитивные отечественные практики. *Вестник культуры и искусств*. 2019. №3(59). С.73–81.
2. Колупаева А.А., Таранченко О.М. *Инклюзивна освіта: від основ до практики*: [монографія]. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 122 с.
4. Левицкая И.А. Социокультурная деятельность в системе формирования личности. URL: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Psihologia/5_103088.doc.htm. (дата звернення: 12.09.2020)
5. Лешук Г.В. Особливості соціокультурної діяльності як фактора соціально-виховного впливу на особистість. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Випуск 1 (44). Ужгород, 2019. С. 98–101.
6. Пономарева Т.А. Социокультурные аспекты инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями. *Теория и практика общественного развития*. 2018. С. 18–28.
7. Софій Н.З., Найда Ю.М. *Инклюзивна школа: особливості організації та управління*: навч.-метод. посібник. К.: Відродження, 2007. 128 с.
8. *Теорія і практика інклюзивної освіти* [навч.-метод. посібник] / Упорядник Бондар К.М. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.
9. Швед М. *Основи інклюзивної освіти*: підручник. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.
10. Щербина-Яковлева О.Ю. Поняття соціокультурної діяльності: філософські та культурологічні виміри. *Світогляд-Філософія-Релігія*. Суми: СумДУ. 2017. Вип. 12. С.71–78.
11. Booth T., Ainscow M. *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools*. Bristol: CSIE, 2011. 106 p.
12. Empowering children with disabilities for the enjoyment of their human rights, including through inclusive education. *Present report, submitted pursuant to Human Rights Council resolution 37/20, the United Nations High Commissioner for Human Rights*. 2019. 15 p.

References

1. Blahyрева, E.N. (2019). Sotsyokulturnaia ynkluziia: defynitsyy u pozytyvnye otechestvennye praktyky [Sociocultural inclusion: definitions and positive domestic practices]. *Herald of culture and arts*, 3 (59). 73–81. [in Russian].
2. Kolupaeva, A.A., Taranchenko, O.M. (2016). *Inkluzivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from basics to practice]. ATOPOL LLC. [in Ukrainian].
3. Kochubei, N.V. (2015). *Sotsiokulturna diialnist* [Socio-cultural activities]. Universytetska knyha. [in Ukrainian].
4. Levytskaia, Y.A. *Sotsyokulturnaia deiatel'nost v sisteme formirovaniia lichnosti* [Sociocultural activity in the system of personality formation]. http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Psihologia/5_103088.doc.htm [in Russian].
5. Leshchuk, H.V. (2019). Osoblyvosti sotsiokulturnoi diialnosti yak faktora sotsialno-vykhovnoho vplyvu na osobystist [Features of socio-cultural activity as a factor of social-educational influence on personality]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1(44). 98–101. [in Ukrainian].
6. Ponomareva, T.A. (2018). Sotsyokulturnye aspekty ynkluzivnoho obrazovaniia detei s ohranychennymi vozmozhnostiamy [Socio-cultural aspects of inclusive education for children with disabilities.]. *Theory and practice of social development*, 18–28. [In Russian].

7. Sofii, N.Z., Naida, Yu.M. (2007). *Inklyuzyivna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: features of organization and management]. Renaissance. [in Ukrainian].
8. *Teoriia i praktyka inklyuzyvnoi osvity* [Theory and practice of inclusive education. (2019). In Bondar, KM. (Ed.). Project «Pidtrymka inklyuzyvnoi osvity u m. Kryvyi Rih». [in Ukrainian].
9. Shved, M. (2015). *Osnovy inklyuzyvnoi osvity* [Fundamentals of inclusive education]. Ukrainskyi katolytskyi universytet. [in Ukrainian].
10. Shcherbyna-Iakovleva, O.Yu. (2017). Poniattia sotsiokulturnoi diialnosti: filosofski ta kulturolohichni vymiry [The concept of socio-cultural activities: philosophical and culturological dimensions]. *Worldview-Philosophy-Religion*, 12, 71–78. [in Ukrainian].
11. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools*. CSIE.
12. Empowering children with disabilities for the enjoyment of their human rights, including through inclusive education. (2019). *Present report, submitted pursuant to Human Rights Council resolution 37/20*. The United Nations High Commissioner for Human Rights.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2020 р.
Стаття прийнята до друку 20.10.2020 р.

Leshchuk Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk
Ternopil, Ukraine

Soroka Olha

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk
Ternopil, Ukraine

SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES AND INCLUSIVE EDUCATION: POINTS OF TOUCH

Abstract. The article substantiates the expediency of using the resources of sociocultural activities in inclusive education, which is an urgent need of modern humane society. Research methods used: analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem, method of synthesis and generalization. The essential characteristics of inclusion as a principle of organization and functioning of the welfare state, inclusive education as a priority goal of social society; sociocultural activity as a specially organized by social institutions the process of involving a person in the cultural values of society and the active inclusion of the individual are revealed. The normative-legal base of inclusive education is considered. The key characteristics of sociocultural activity are revealed: in the process of sociocultural activity the development of the spiritual world of the individual takes place; personality is formed through the development of physical, moral and aesthetic qualities; sociocultural activities have a positive effect on the formation of relationships and communications between people; in the course of sociocultural activity the process of creating a cultural environment of society is carried out. It is noted that gradually sociocultural practices are included in inclusive educational projects, and the emphasis is on the joint cultural activities of the participants. The educational process becomes part of the sociocultural environment. It is concluded that the potential of sociocultural activities is of considerable interest to practitioners of inclusive education and needs further study and analysis. Sociocultural activity allows to expand the range of forms and methods of pedagogical activity, satisfying the basic social needs of a person with special educational needs, namely: the need for communication and interaction with society, socialization and self-realization.

Key words: inclusion; inclusive education; social integration; sociocultural activity; children with disabilities.